תעשיית השמן בלוד
מסבנת אל-פאר

אדר' שמיר זלקין
אדר' הילה קובריגו

העיר לוד

רצף יישוב מהתקופות הפרה היסטוריות.

בתקופה הרומית - לוד שישמשה כצומת דרכים בין שני צירי תנועה:
צפון-דרום לאורך החוף למזרח מערב מערי החוף לירושלים.

בתקופה הביזנטית - כנסיית סנט ג'ורג' מוקד נוצרי חשוב על פי המסורת.

בראשית השלטון הערבי - בירת המחוז הדרומי, בשנת 715 תופסת מקום משני לצד רמלה המוסלמית.

התקופה הממלוכית - עיר נפה בה עוברת דרך הדואר מדמשק ועד קהיר

התקופה העות'מאנית - עיירה חקלאית

המנדט - מרכז תחבורתי ארצי

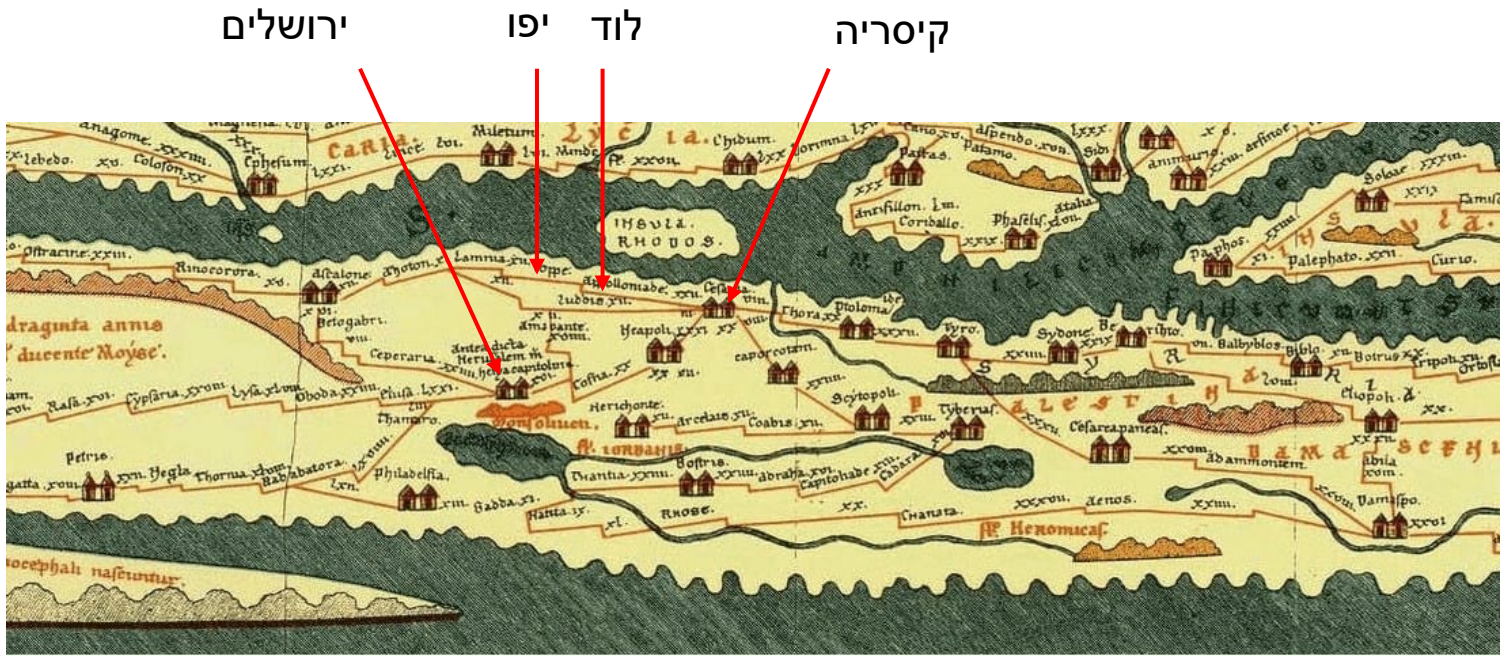

מפת פוטינגר, מאה 4-5 , לוד מסומנת בשמה הקודם כ Luddis (פינקלשטיין, 1977, מתוך ויקיפדיה)

לוד במפת מידבא המאה ה-7-8, כנסיית סנט ג'ורג (אתר המכון הישראלי לארכאולוגיה)

1900-1920 (ספריית הקונגרס)

תהליך התיעוד

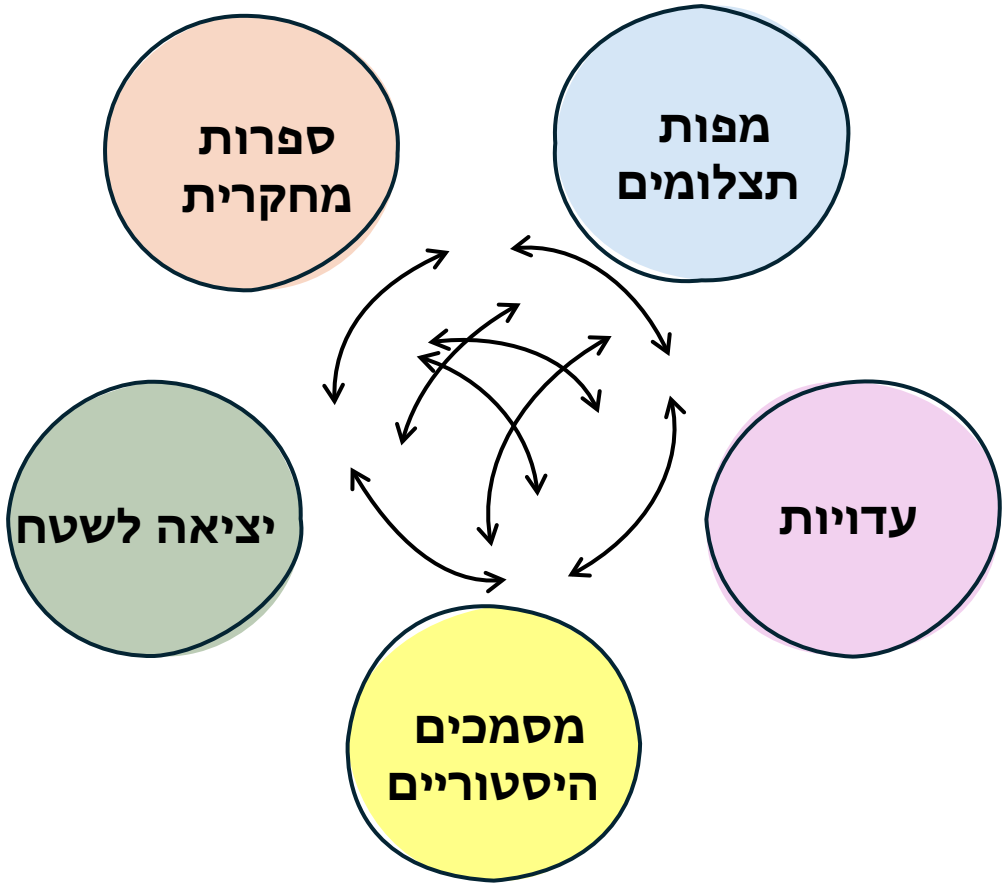

למה תיעוד?

תולדות האתר
הקשרים היסטוריים
מצב סטטוטורי

מצב קיים

הערכה משמעות תרבותית

תכנון נבחר

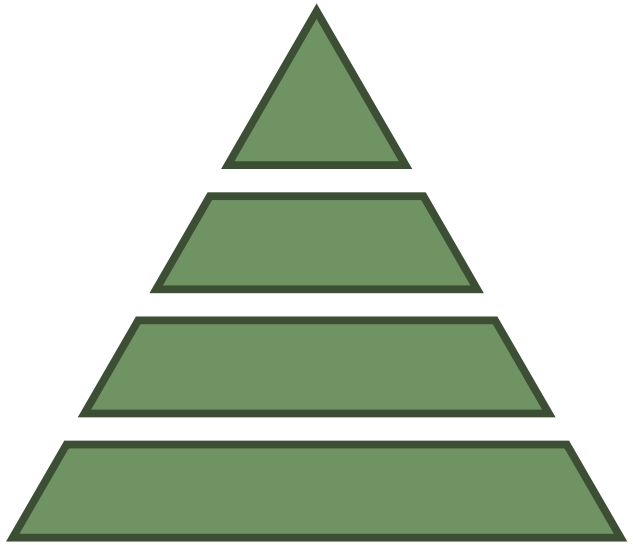

מה ולמה חשוב לשמר?

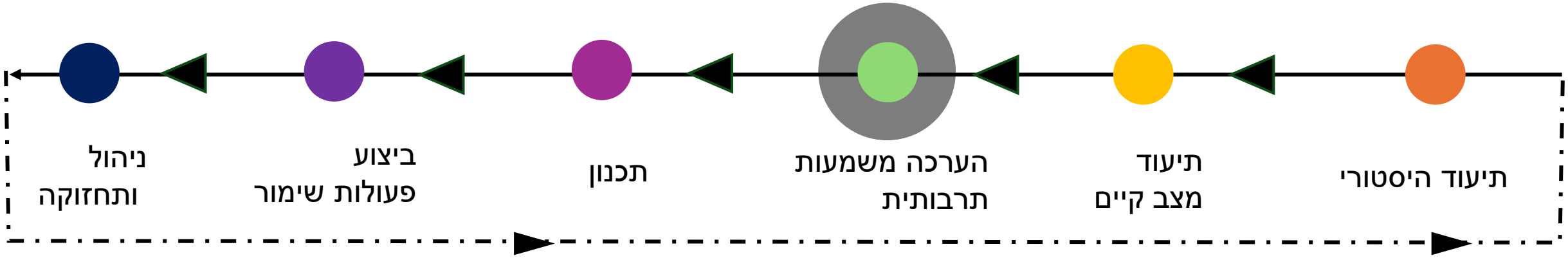

נופה של העיר לוד

פאתי העיר לוד 1890-1900
(מתוך ויקימדיה, מקור: מראות ארץ הקודש, ספריית הקונגרס ppmsca.02720)

"עצי הזית שמרו על אופי העיר שלא שינתה את סגנונה מימי הביניים.

עצי הזית היו לברכה לעיר שכן הזית סיפק עבודה לתושבים, כאן אספו שקי זית, שמרו אותם בכדים גדולים, הכינו שמן זית בכמויות גדולות.

השמן שמש לתעשיית הסבון. ענפי העץ היו נשמרים ונמכרים למפעלים שהכינו כלי אמנות עדינים מעצי ארץ הקודש"

ד"ר לאון מג'ארו, הרופא היהודי הראשון בלוד
1919-1920

נופה של העיר לוד

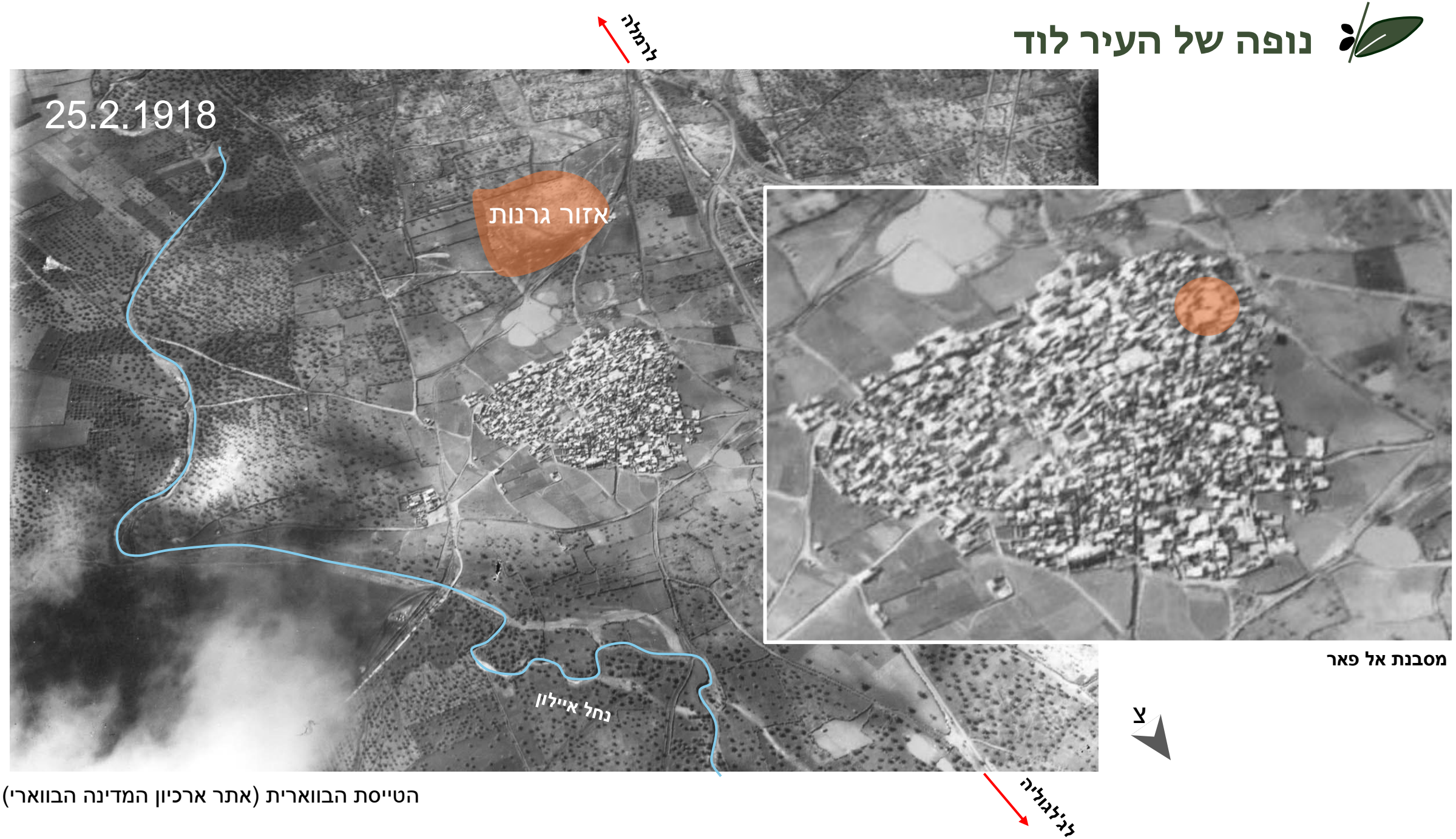

הטייסת הבווארית (אתר ארכיון המדינה הבווארי)

תעשיית סבון ושמן הזית בלוד במרחב העירוני

ייצור סבון בלוד החל לא מאוחר מן המאה ה-16 וכבר אז יוצאה חלק מהתוצרת למצרים (ארבל, 2019)

בשנת 1872 נרשמו **10** מסבנות בעיר, יותר מאשר כל מחוז רמלה (wilāyat sālnāma)

משנת 1881 תוארה תעשייה שמנתה כ-100 איש (ויקטור גרן)

הסבון בלוד נחשב ל"שכמי" תעשייה זו המשיכה לפעול עד סוף תקופת המנדט והשתכללה מבחינה טכנולוגית.

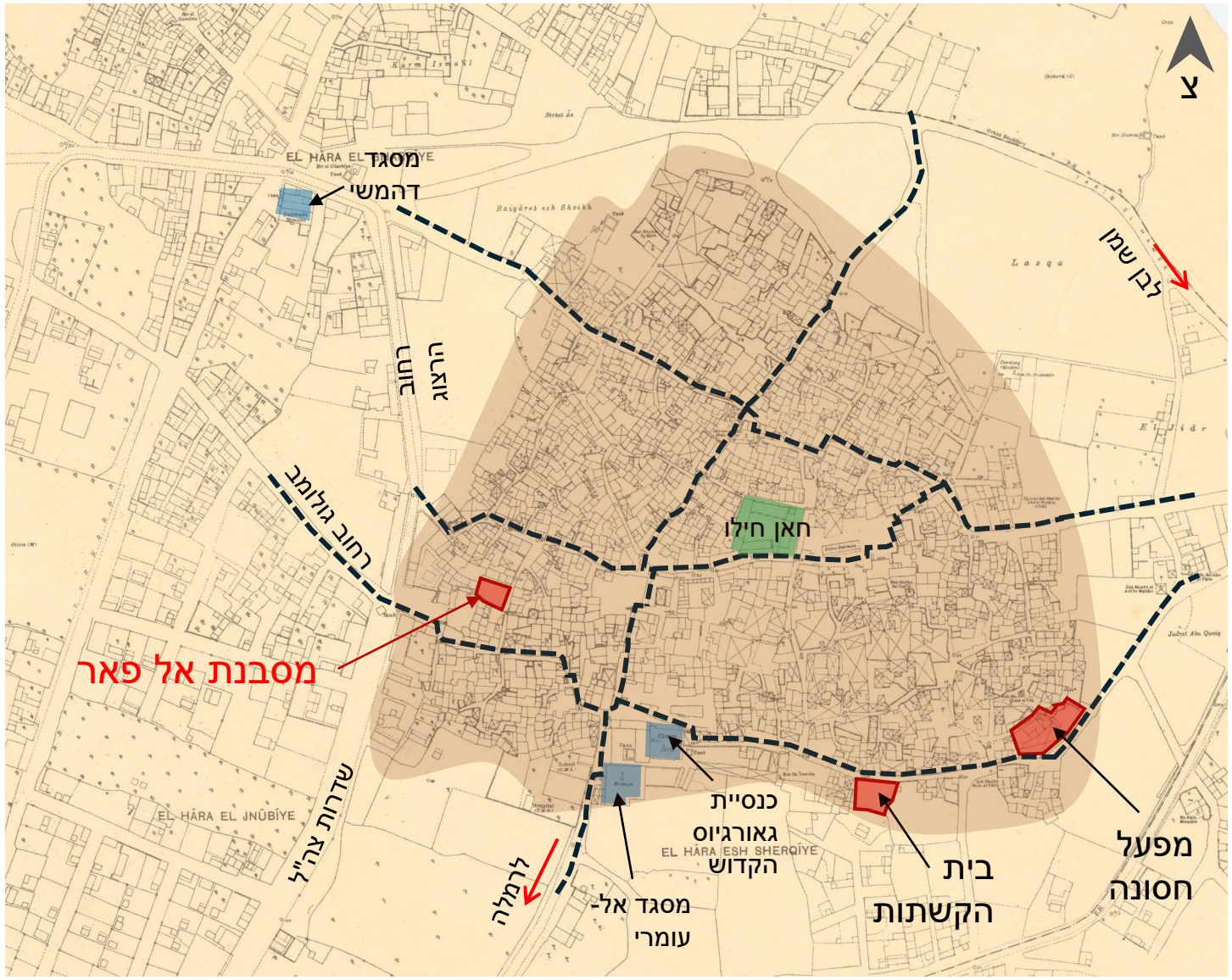

1929 - מפת survey of Palestine (ארכיון המנדט הבריטי, באדיבות רשות העתיקות)

תעשיית סבון ושמן הזית בלוד במרחב העירוני

בית הקשתות (צילום: ניר 1985, ויקימדיה)

מפעל חסונה (תאופיק דעדלה מתוך: 2019, Daʿadli)

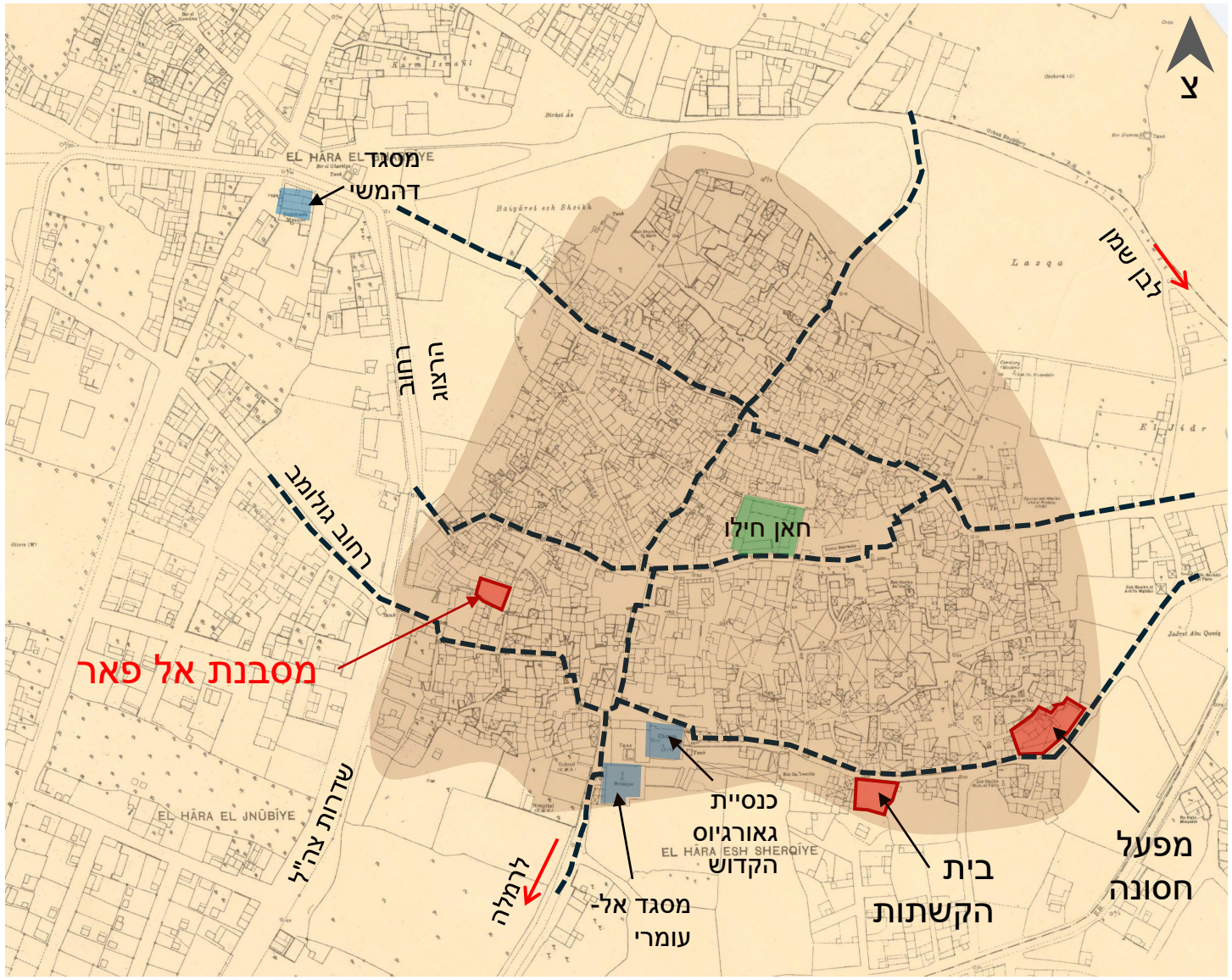

1929 - מפת survey of Palestine (ארכיון המנדט הבריטי, באדיבות רשות העתיקות)

אילו מפעלי שמן פעלו בעיר לוד?

מפעל השמנים של משפחת חסונה:
המסבנה השנייה בעיר ששרדה
תיעוד: אדר' גיורא ודרור סולר
מכון ישראלי לארכיאולוגיה (ע"ר)

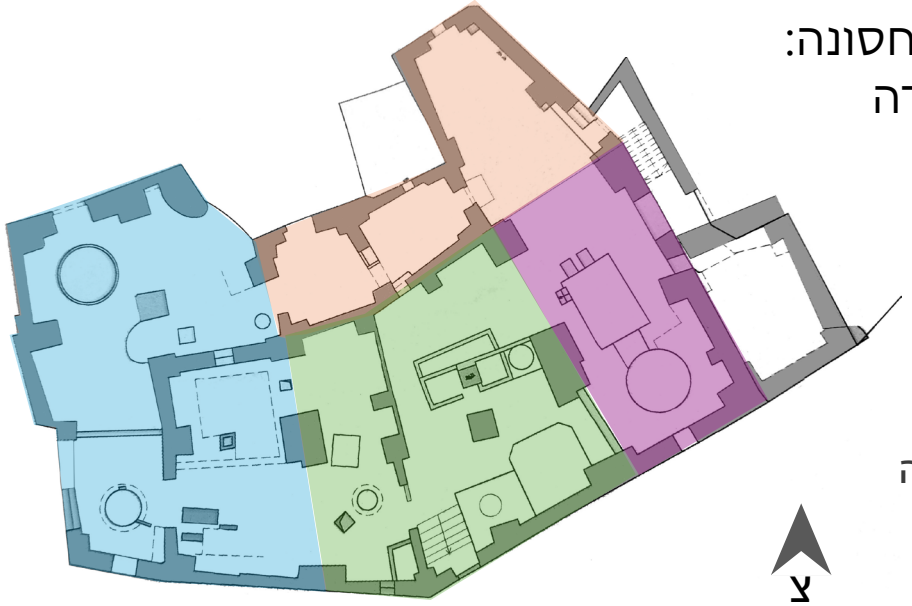

מכון ישראלי
לארכיאולוגיה (ע"ר)

מפעל בשם
'אל-פאר' ברמלה

צילום: פוטו שוורץ, אוסף (מיקו) משה שורץ וטרודי שורץ-הילר, מתוך מאגרי ביתמונה והאוספים הדיגיטליים של אוניברסיטת חיפה.

שלא כמסבנות רבות, חסונה ואל פאר לא פעלו באופן עצמאי ושילבו בית בד בהן (ארבל, 2019).

בתי החרושת בעיר לשמן ולסבון היו שייכים למשפחות: רנטיסטי, חן-חן ופאר, ג'ודה, אל-מוחטאדה, סובח, אל-אלאמי.

בית בד אחד היה שייך למהנדס ישראל נימבצוביץ (ורקט, 1977)

מסבנת אל פאר - רקע היסטורי

טווח תיארוך משוער מאות 17-19
בבעלות מחמוד חאפז ממשפחת אל-פאר (פאר=עכבר)
למשפחה היה בית וחנות בלב העיר, סמוך לחאן אל חילו.

לאחר 1948, הועבר למדינת ישראל במסגרת חוק נכסי נפקדים והועבר לרשות הפיתוח.

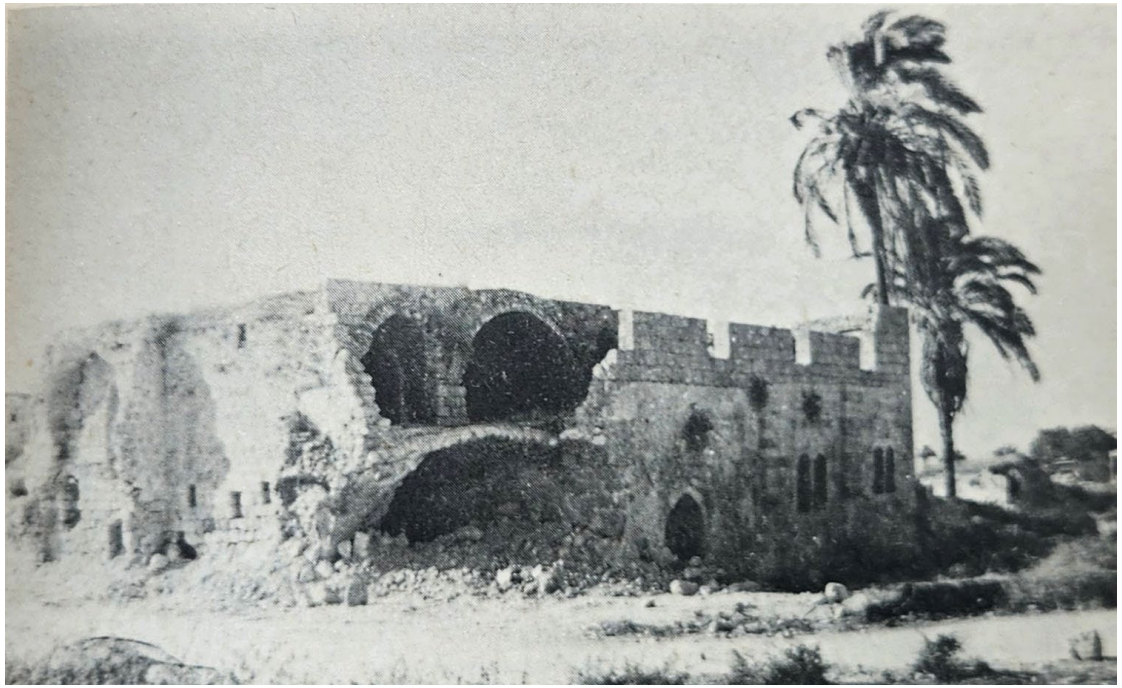

שנות ה-70 (צילום: אורה וקרט, 1977:102)

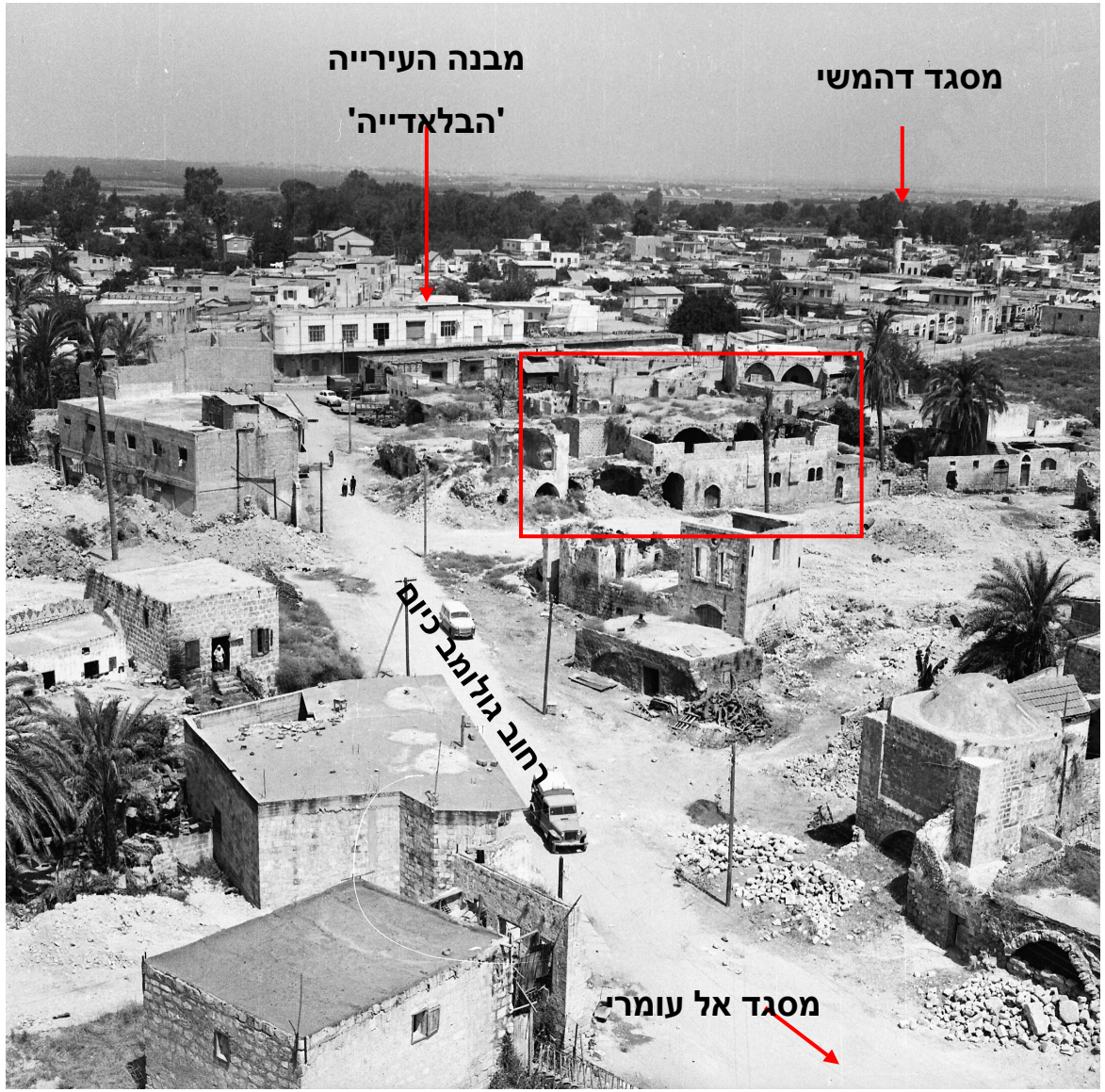

1951-1950 (כד ביד מתוך אתר פיקיויקי, צילום: מיכאל מרצ'ל אלמגור, פוטו יוניברסל)

איך פעלה מסבנת אל פאר?

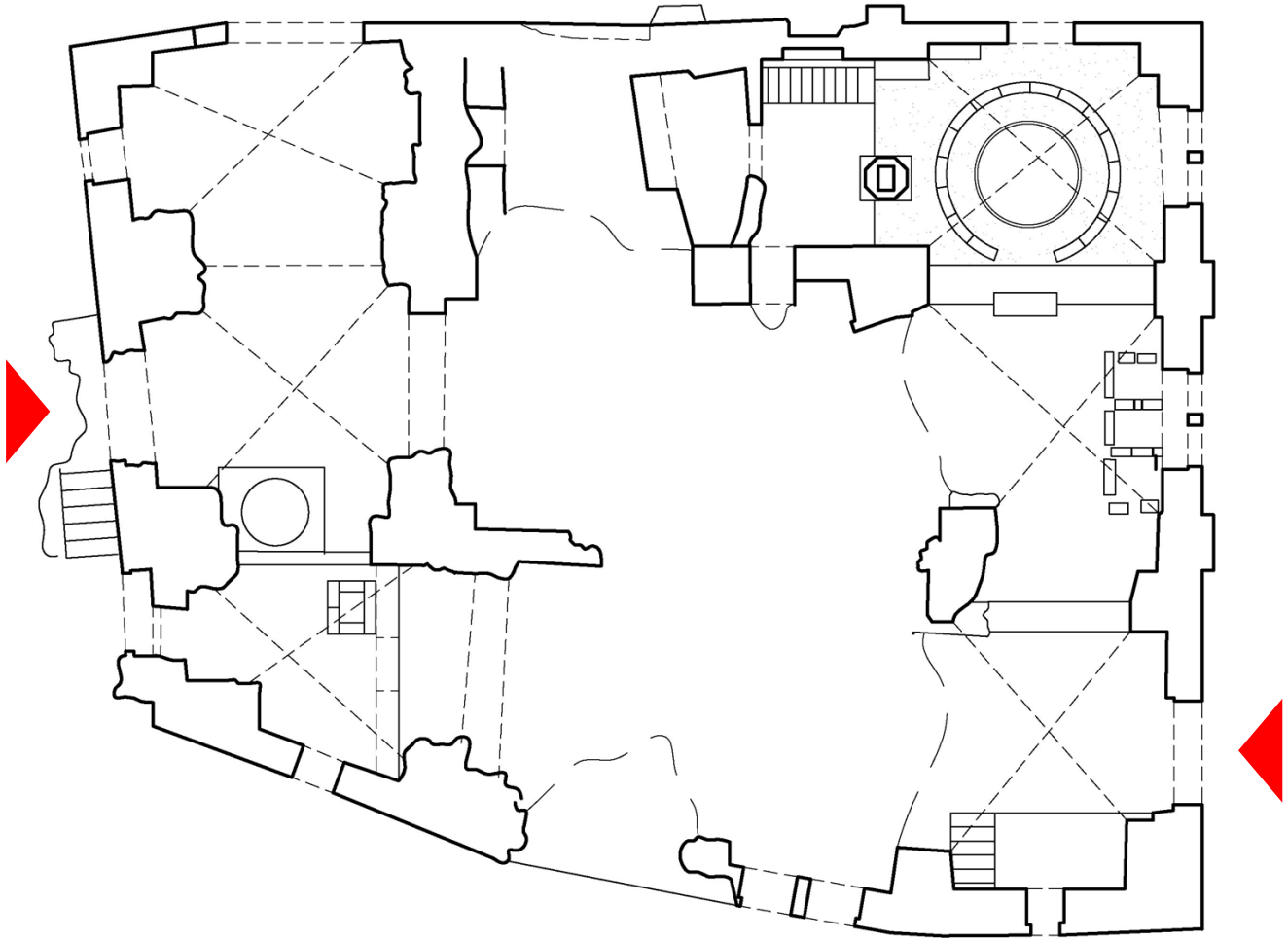

קומת קרקע

קנה מידה גראפי

0 2 10 m

צ

השרטוט מבוסס על תכניות שהכינו מריה לובבין ומכון ישראלי לארכיאולוגיה (ע"ר)

איך פעלה מסבנת אל פאר?

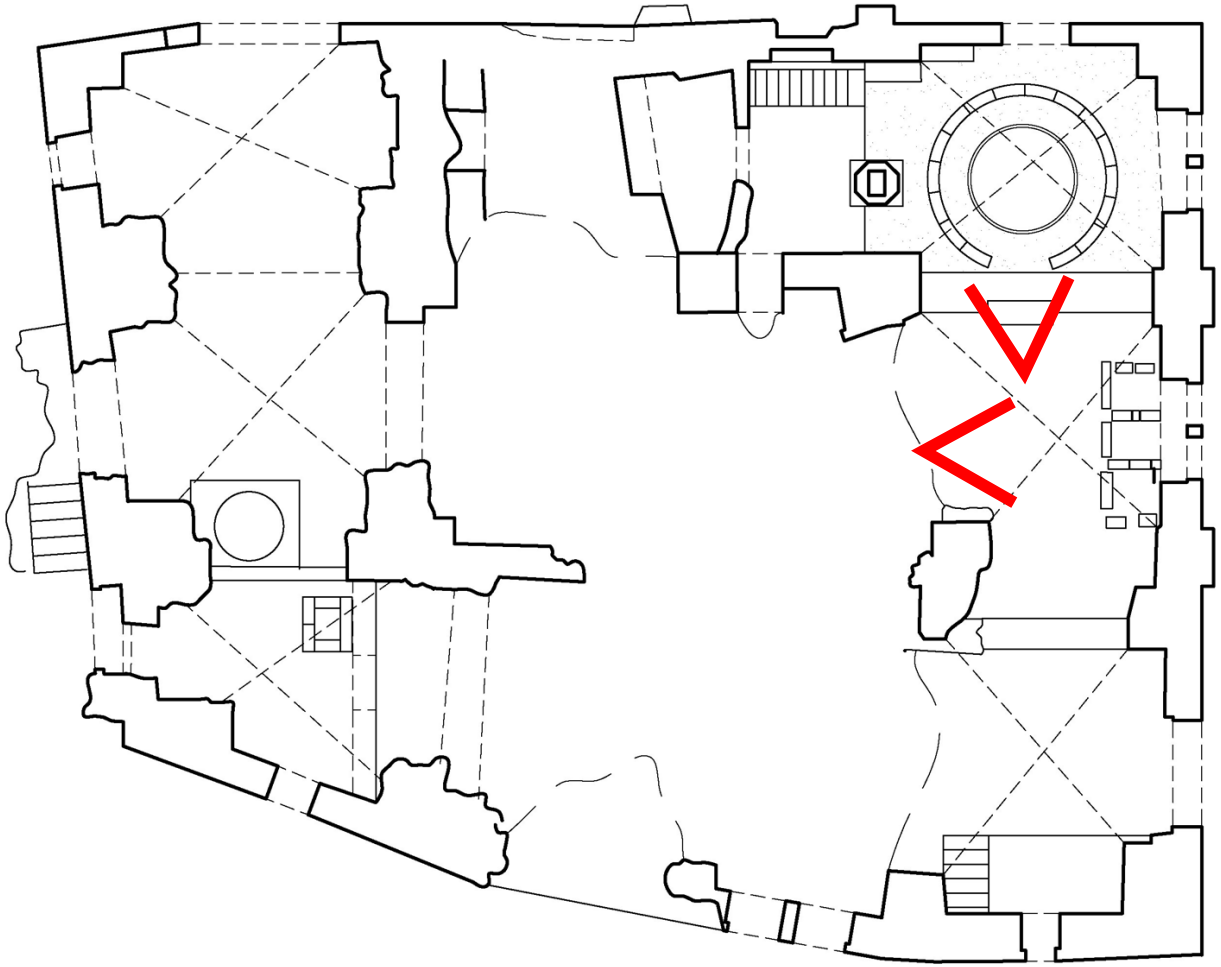

קומת קרקע

קנה מידה גראפי

0 2 10 m

צ

השרטוט מבוסס על תכניות שהכינו מריה לובבין ומכון ישראלי לארכיאולוגיה (ע"ר)

איך פעלה מסבנת אל פאר?

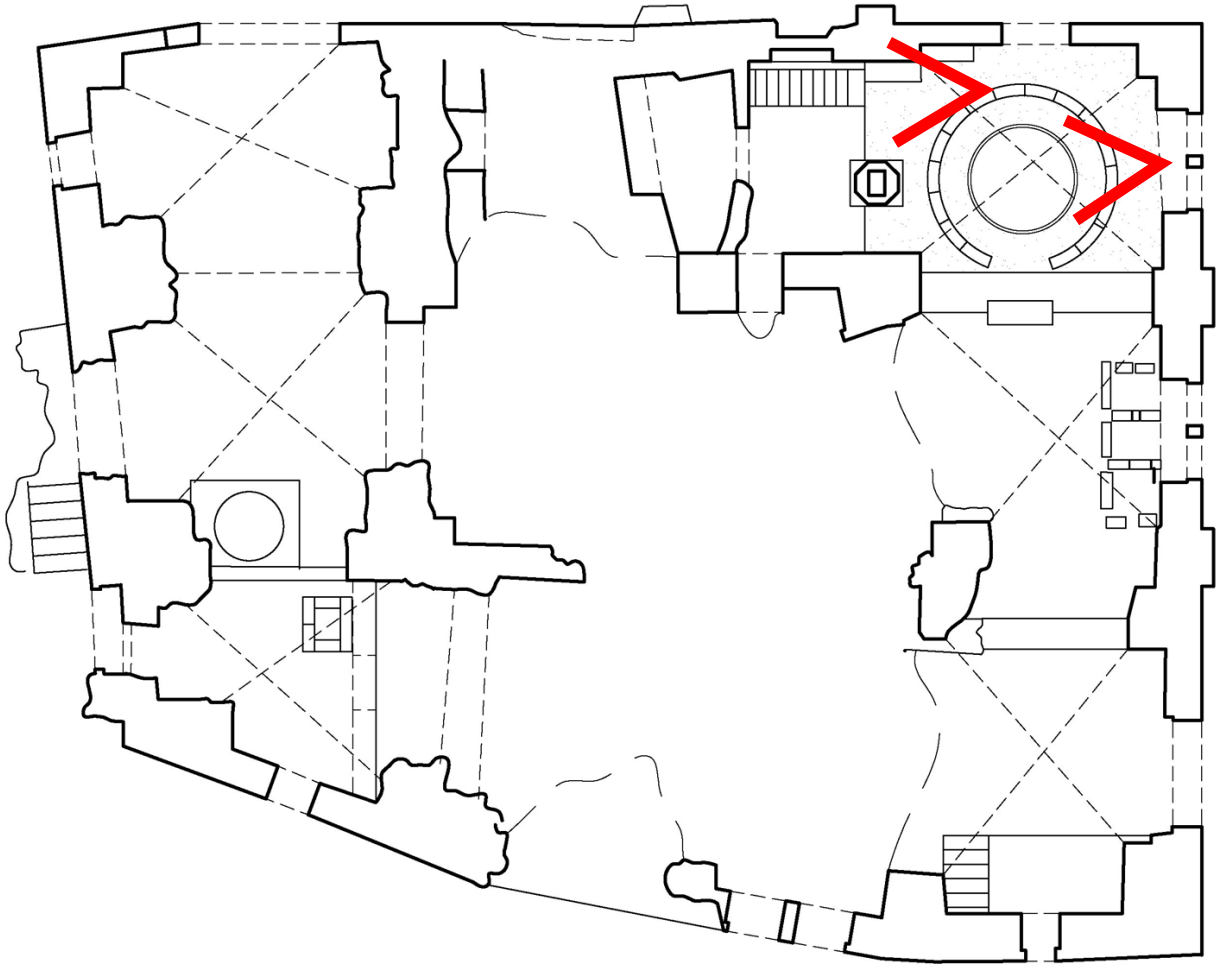

קומת קרקע

קנה מידה גראפי

0 2 10 m

צ

השרטוט מבוסס על תכניות שהכינו מריה לובבין
ומכון ישראלי לארכיאולוגיה (ע"ר)

איך פעלה מסבנת אל פאר?

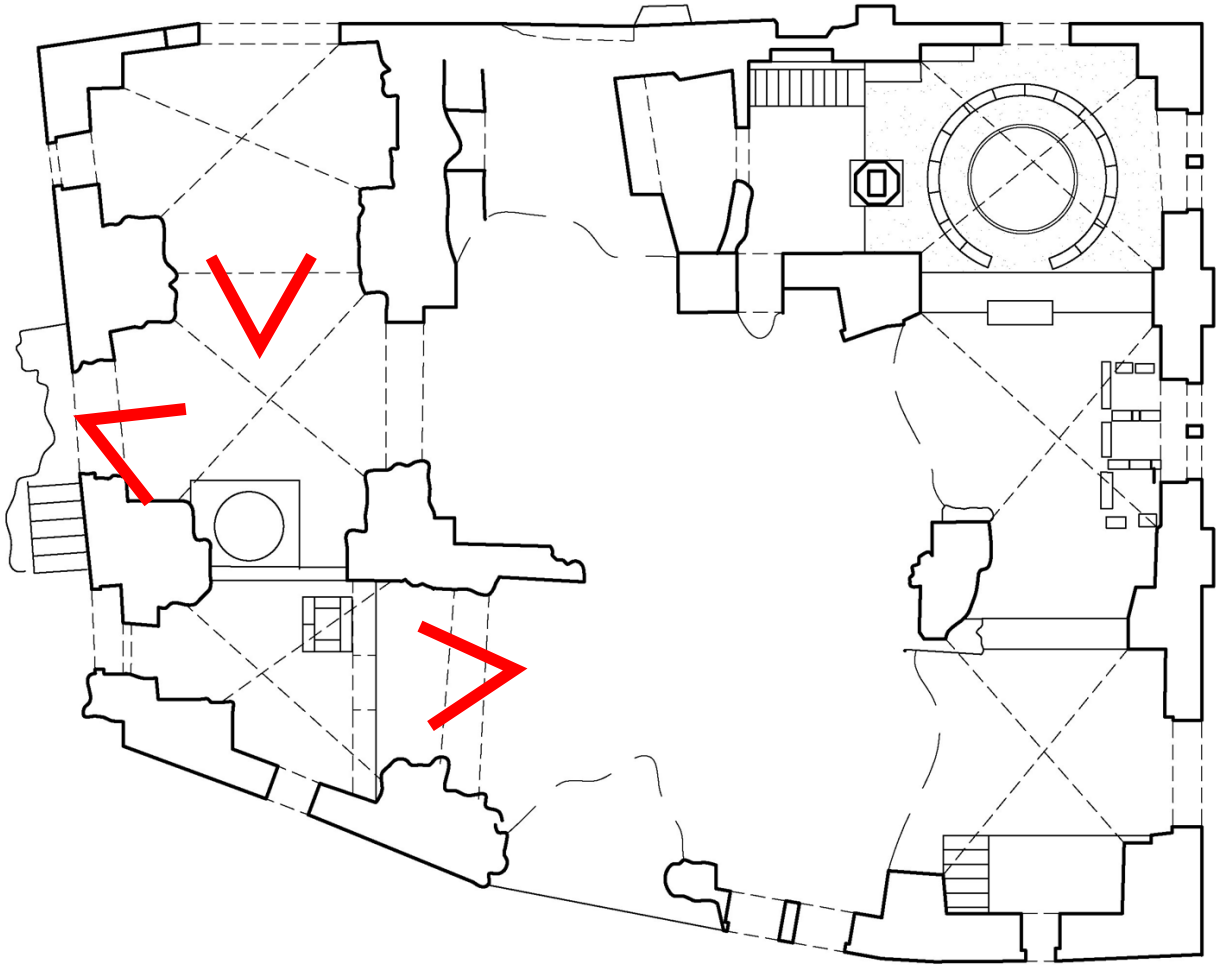

קומת קרקע

קנה מידה גראפי

0 2 10 m

צ

השרטוט מבוסס על תכניות שהכינו מריה לובבין ומכון ישראלי לארכיאולוגיה (ע"ר)

איך פעלה מסבנת אל פאר?

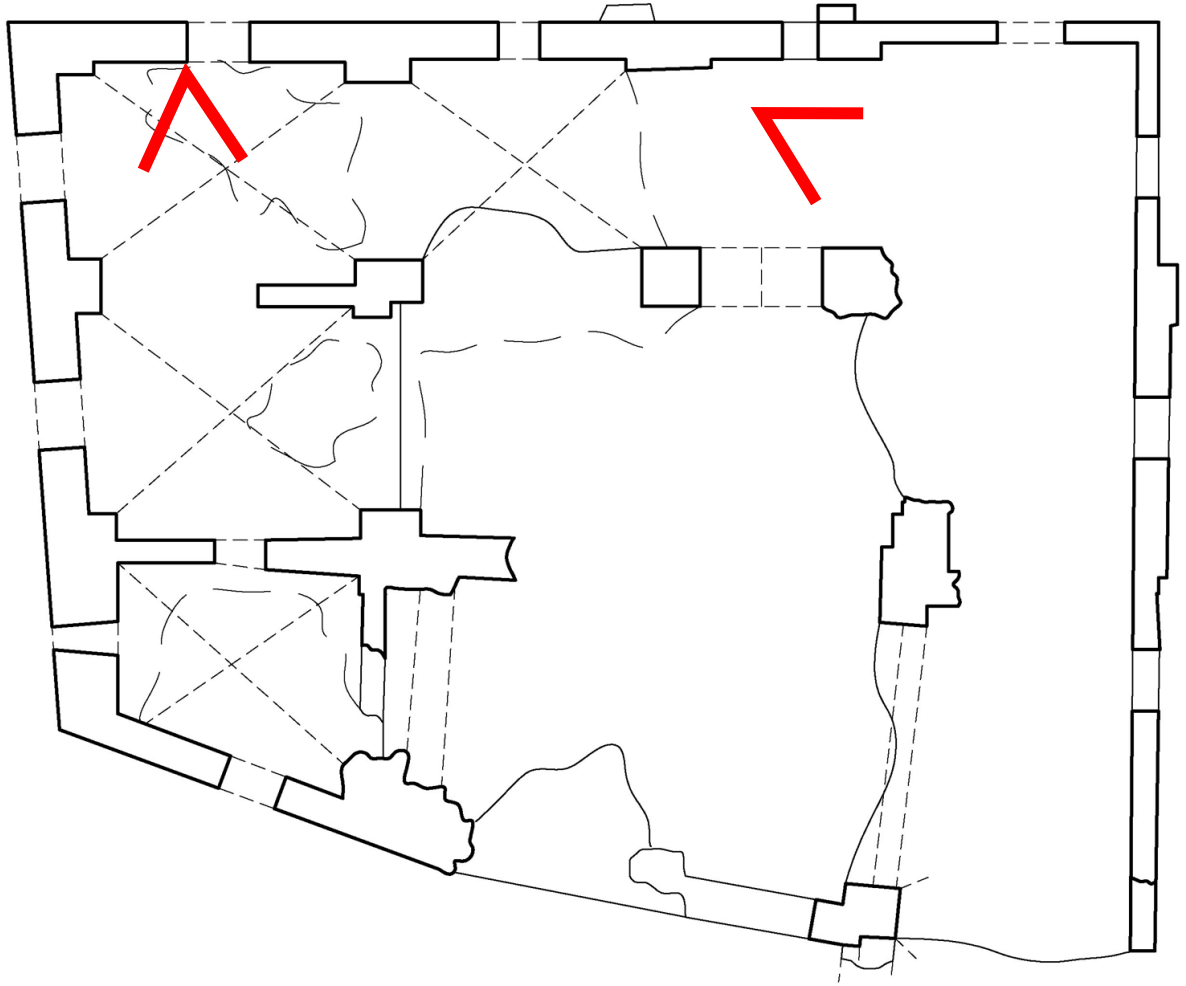

קומה ראשונה

קנה מידה גראפי

0 2 10 m

צ

השרטוט מבוסס על תכניות שהכינו מריה לובבין ומכון ישראלי לארכיאולוגיה (ע"ר)

מסבנת אל פאר - תולדות המבנה

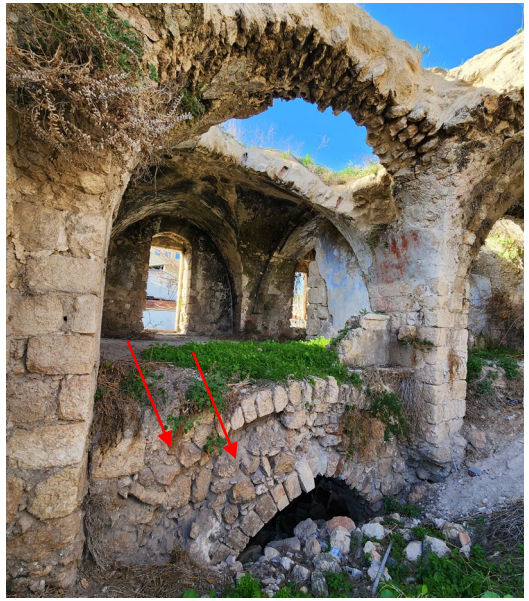

קמרון על גבי קמרון

I - אגף בית הבד
II - אגף המסבנה וקומה ראשונה
III - מרפסת עליונה

+

מספר תיקונים ובניה מחדש,
יתכן כתוצאה מרעידות אדמה
(1911,1927)

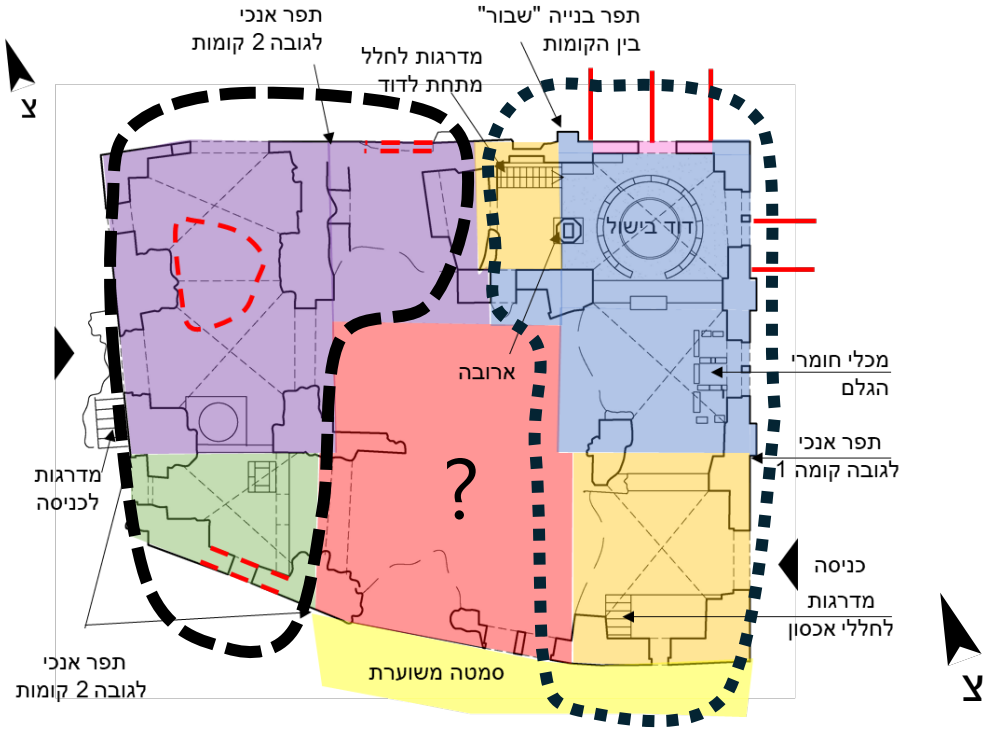

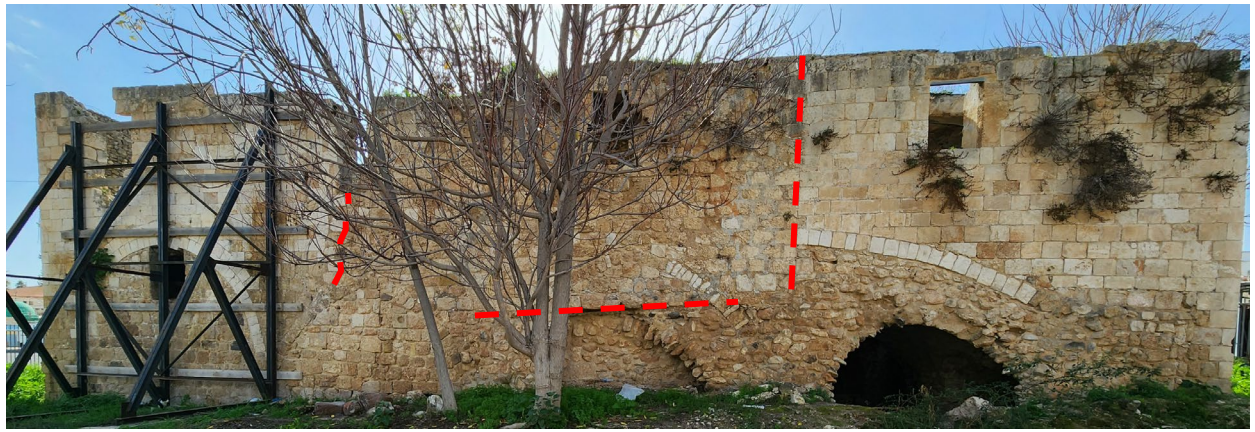

תפרים בחזית צפונית

תפרים בחזית מזרחית

מסבנת אל פאר - תולדות המבנה

1929 - האגף הדרומי קרס חלקית
2013 - האגף הדרומי קרס באופן סופי

פעולות הצלה, חינוך, יוזמות לפיתוח עתידי
ביוזמת ענף השימור והשחזור במכון הישראלי לארכיאולוגיה,
האדריכל גיורא סולר ומהנדסת השימור, ליליה סוחונוב

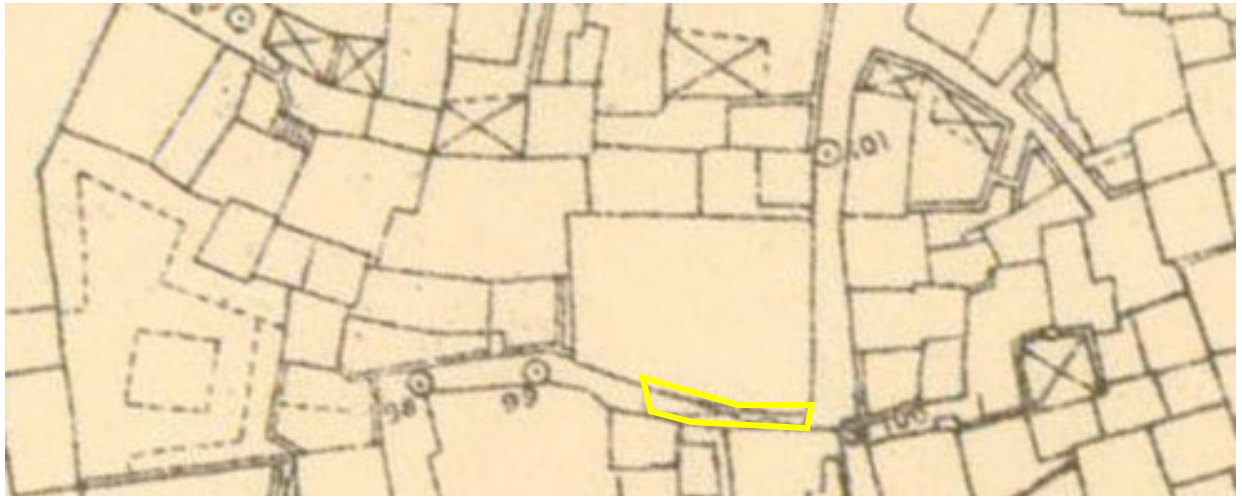

1929 - מפת survey of Palestine (ארכיון המנדט הבריטי, באדיבות רשות העתיקות)

2013 זמן קצר מאוד לאחר קריסת האגף הדרומי (שביט אלון, 2022:184)

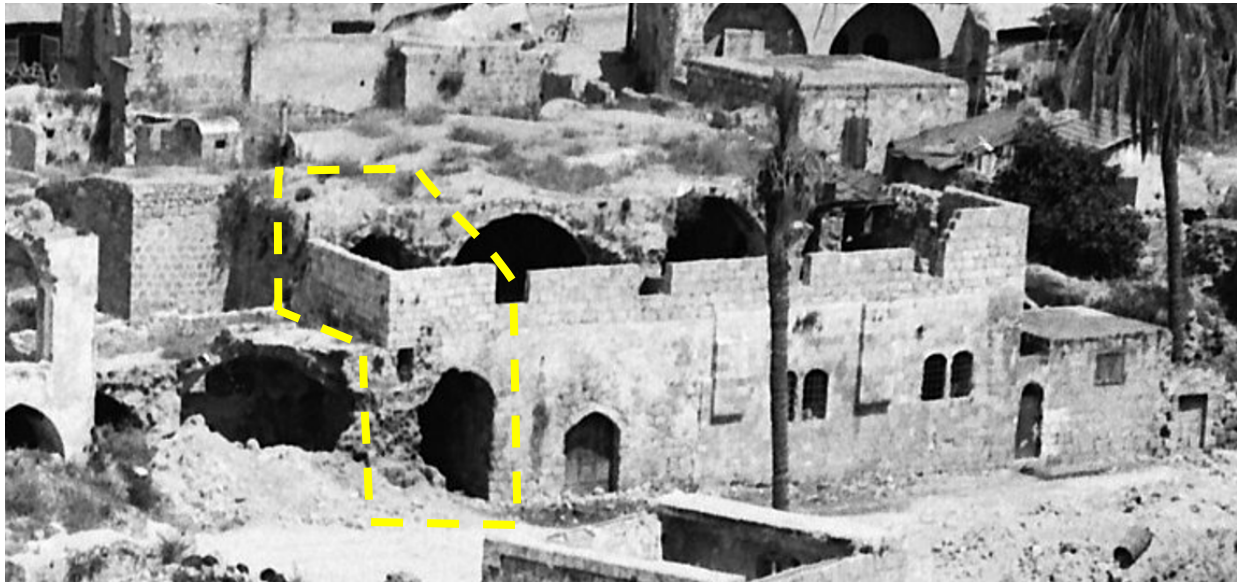

1951-1950 (כד ביד מתוך אתר פיקיויקי, צילום: מיכאל מרצ'ל אלמגור, פוטו יוניברסל)

מסבנת אל פאר - המלצות ומבט לעתיד

למבנה ערכים היסטוריים, אורבאניים, אדריכליים, חברתיים ומדעיים

פעולות ההצלה יועדו להיות זמניות - יש לטפל במבנה כך שהיה מקום בטוח לביקור קהל ולהשתמרות המבנה לטווח הארוך

במקרה הנוכחי מוצע לפתח תכנון רב שלבי :

1. ייצוב חלקים נגישים במבנה

2. חפירה ארכאולוגית ופינוי אזורי מפולת

3. תכנון וייצוב הרכיבים שנחשפו

מנעד של אפשרויות:
מייצוב הקיים ועד בנייה מחדש של הרכיבים שקרסו

2014

(מתוך ויקימדיה, צילום: Bukvoed)

2024

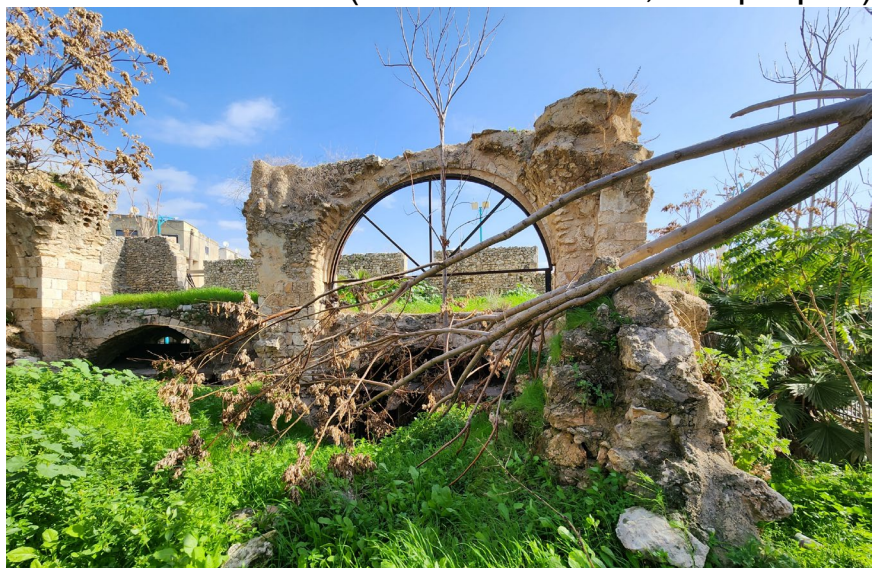

(מתוך ויקימדיה, צילום: Bukvoed)